

Příloha 7: Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita

Fakulta

Fakulta sociálních studií

Habilitační obor

Politologie

Uchazeč

PhDr. Vojtěch Belling, Ph.D.

Pracoviště

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Habilitační práce

Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v novověké politické a právní filosofii.

Oponent

doc. PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D.

Pracoviště

Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze

Text posudku (rozsah dle zvážení oponenta)

Předložená habilitační práce je dosud v českém prostředí nejobsáhlejším rozbořením vývoje konceptu suverenity v prostředí politické a právní filosofie. Analyzuje dějiny užívání slova suverenity stejně jako dějiny samotné ideje absolutní, vnějšími normativními hranicemi neomezené moci.

Úvod práce reflektuje současnou debatu o relevanci pojmu suverenity. Autor zde v krátkosti ukazuje širokou škálu dnešních kritických přístupů k tématu suverenity, jejichž cílem je pojem buď zpochybnit jako relikvii minulosti, nebo jej polemicky odmítnout coby „totalitární“ nárok na státu na moc ve společnosti, nebo jej učinit „neškodným“ rozdělením mezi více aktérů a de-absolutizací. V kontextu současného vývoje nadnárodní integrace se tyto přístupy projevují v konceptech „sdílené“ suverenity či ne-suverénních politických celků. Autor knihy poukazuje hned v úvodu na slabiny v argumentaci všech těchto přístupů, které spočívají v problematice práci se samotným pojmem suverenity a často příliš jednoduchou interpretací vycházející z nepochopení role, kterou tento pojem v minulosti v politických a právních teoriích sehrával. Pokud dnes leckterý teoretik s odkazem na nadnárodní integraci a mezinárodní propojení států a právních řádů tvrdí, že státy „již“ nejsou suverénní, nemůže tím popřít relevanci samotného pojmu, který se ostatně nikdy nevztahoval k faktické moci státních orgánů, ale spíše k nároku státu jako takového na to, být na určitém území zdrojem práva, které není odvozeno z vnější, náboženské autority ale „zdola“, z lidí žijících na tomto území.

Po tomto úvodu, který přesvědčivě sděluje, proč je dnes nezbytné provést důkladnou analýzu způsobů zacházení s konceptem suverenity v klasických politických a právních teoriích, přistupuje autor k této vlastní analýze. Nejprve začíná u středověkých konceptů absolutní moci. Celkem přesvědčivě ukazuje, že tradiční teoretické konstrukce vytvořené kolem římskoprávních konceptů „*princeps legibus solutus*“ či „*potestas absoluta*“ nelze zaměňovat s moderním pojmem suverenity. Pravomoc papeže nebo císaře prolamovat pozitivní, popřípadě i přirozenoprávní a božské normy byla vždy svázaná do širšího rámce kosmického řádu stvořeného Bohem. Podobně i Marsiliův koncept moci lidu nelze zaměňovat s pozdějšími teoriemi suverenity lidu, neboť je zasazen do stejného omezujícího rámce. Teprve náboženský rozkol 16. století a zpochybnění nejvyšší autority církve vytvořilo dle autora podmínky pro hledání sekulárního modelu legitimacy moci, který je spojen s konceptem legitimacy. I když jedním z průkopníků tohoto nového pohledu byl již Jean Bodin, skutečného rozvinutí se mu dostává až u Hobbese.

Hobbes dle autora zakládá moderní koncept suverenity, pro který je charakteristické odvození veškeré moci nikoli „shora“, z vyšší autority Boha či substantivně pojatého přirozeného řádu, nýbrž „zdola“, ze samotné společnosti. Oproti dobovým republikánským pohledům Hobbes nepokládá za zdroj moci lid existující již jako korporativní, „přirozený“ celek, ale lid, který je sám teprve vytvořen aktem reprezentace jako fiktivní subjekt moci a práva. Tento fiktivní subjekt je současně držitelem suverenity, která tedy není faktickou mocí, ale mocí tohoto fiktivního subjektu. Právě proto není ničím normativně omezená, což samozřejmě současně neznamená, že by faktická moc státních orgánů byla stejně neomezená empiricky. Skutečnost, že státy jsou zakotveny do určitého mezinárodního řádu a ve své moci de facto omezeny, nikterak nezpochybňuje jejich suverenitu.

Tradice Hobbesova pojetí se promítá podle autora v německém myšlení např. u Pufendorfa, Kanta či Fichte, částečně i u Rousseaua. Jeho charakteristickým znakem je racionalistický základ. V tomto duchu je suverenita mocí fiktivně existujícího subjektu, který nepotřebuje nějaký konkrétní historicko-sociologický substrát. Jinými slovy, je nepodstatné, zda existují konkrétní sociologické předpoklady pro existenci hobbesovského státu. Hobbesův, ale i Kantův suverénní lid je fiktivně-abstraktní pojem, nejde o národ existující v čase a prostoru. Proto je zásadní teprve to, kdo je jeho reprezentantem, neboť teprve tento reprezentant-suverén dává lidu konkrétní podobu.

Podstatně odlišná je jiná myšlenková tradice, která se snaží subjekt suverenity materializovat, tedy vložit do konkrétní historicko-sociální reality. Jejimi myšlenkovými otcí jsou Machiavelli, Harrington, Spinoza a Sieyes. Zejména Spinozův neotřelý koncept absolutní moci autor důkladně rozebírá. Spinoza podle něj nese mnoho společných prvků s Hobbesovým pojetím suverenity. Stejně jako u Hobbesa je u Spinozy suverenita absolutní a je obrácenou stranou legitimacy, která díky ní vychází pouze „zdola“, ze společnosti. Podstatný rozdíl však spočívá v tom, že u Spinozy je tento sociální základ lokalizován nikoli do abstraktního, fiktivního subjektu, ale do konkrétní jednající masy – multitudo. Autor však současně upozorňuje na problematika místa ve Spinozovově pojetí multitudo. U Spinozy není příliš jasné, jak vlastně multitudo drží pohromadě, tedy jaké předpoklady má mít. Tím, že i tuto multitudo musí vždy někdo vést (podobně jako pro Hobbesův lid je nezbytné, aby jej nejprve někdo vytvořil reprezentací), nejsou si oba pohledy až tak radikálně vzdáleny, jak dnes někteří interpreti tvrdí. Každopádně však platí, že oba pohledy pojí to, že suverenita vychází z kolektivního subjektu, lidu, nikoli z jakékoli transcendentní autority.

Proti těmto dvěma pohledům autor staví teorie kritizující absolutní suverenitu. Tyto pohledy vycházejí z předmoderní myšlenkové tradice, která se snaží moc svázat do rámce přirozeného kosmického řádu, v němž žádná světská moc není normativně neomezená. Tato tradice se v moderní éře promítá do mnoha teoretických konceptů, na první pohled často protichůdných. Je tak vlastní na jedné straně absolutistickým teoretikům, jako byli Filmer, Bossuet či později de Maistre nebo Bonald, a na druhé straně liberálním republikánům, jako byli němečtí, francouzští a angličtí monarchomachové ale také například Benjamin Constant. Ať je moc spatřována absolutním panovníkovi nebo v lidu, je v tomto pojetí vždy limitovaná vyšší normou. I pokud zde někteří autoři hovoří o „nejvyšší moci“ nebo dokonce výslovně o „suverenitě“ (např. dělené, omezené apod.), nejde o suverenitu, jak ji chápou její klasičtí teoretici, ale o zcela jiný koncept, jehož s klasickými pojmy suverenity pojí pouze stejný výraz.

Poté, co autor důkladně vykreslil tyto tři odlišné přístupy k suverenitě, věnuje se podrobněji jejich reflexi v myšlení 19. a raného 20. století. Ukazuje, jak se Hegel konceptem objektivního ducha snaží skloubit tradici hobbesovsko-rousseauovského racionalismu s tradicí materializovaného subjektu/národa u Spinozy a Sieyese. Popisuje Marxovu suverenitu lidu jako rozvedení spinozovské materialistické tradice s tím, že u Marxe je suverenita lidu postavena proti státu. Opakem je pak pozitivistické ztotožnění suverenity se státem, v němž se

ze suverenity stává pouhá vlastnost státní moci. V prvním případě dochází k úplné materializaci suverenity do podoby moci jednající masy, ve druhém k úplné formalizaci. V tomto kontextu lze analyzovat i klasickou antinomií suverenity lidu a suverenity státu, stejně jako oblíbenou antinomií suverenity panovníka a suverenity lidu. Jak autor přesvědčivě ukazuje, v klasických pojetích, ať již u Hobbese, Pufendorfa nebo i Hegela by takové antinomie nedávaly smysl.

V posledním oddílu se autor široce věnuje renesanci konceptu suverenity v období výmarského sporu o metodu. Zatímco Hans Kelsen se snažil svou čistou právní teorií zatlouct poslední hřebík do rakve suverenity, reagovali dva němečtí právní myslitelé, Carl Schmitt, Hermann Heller resuscitací pojmu a novým objevením jeho relevance v současnosti. U Hellera je principem existence autonomního politického společenství – státu, které dokáže prolomit i hranice pozitivního práva a ústavy s cílem ubránit svou existenci. Jak Heller ukazuje, je tento koncept suverenity relevantní i v prostředí mezinárodní spolupráce. Pokud se nemáme uchýlit zpět k nábožensky založenému odvozování norem z transcendentního řádu, jsou i v mezinárodních organizacích zdrojem jejich jednání a norem státy, nikoli nějaká absolutní, objektivní norma. Podobně i Carl Schmitt obhajuje princip suverenity, který u něj bytostně souvisí s principem politična, tedy s existencí států jako jednoty lidu založené konkrétním historickým rozhodnutím o podobě jeho ústavního uspořádání, které vždy vyrůstá z určitého dějinného antagonismu.

Na pozadí této velmi podrobné historické analýzy autor přesvědčivě ukazuje, že „vypořádání se“ s pojmem suverenity není tak snadné, jak by se dnes leckomu mohlo zdát. Na pojem suverenity nelze podle něj jen tak rezignovat či jej jednoduše spojit s nacionalismem a „zastaralým“ principem národního státu. Ve skutečnosti je koncept suverenity v moderním myšlení geneticky spojen s principem myslícího subjektu konstituujícího okolní realitu, s principem odvození moci nikoli z vyšších, absolutně platných norem rozeznávaných nějakou „teologickou“ autoritou, ať jí je církev nebo postmoderní intelektuál habermasovského typu, ale „zdola“ ze společnosti a ze subjektu vycházejícího právě z této společnosti. Pakliže si uvědomíme tuto souvislost, nelze se pojmu suverenity tak snadno zbavit, pokud se nechceme navrátit k předmodernímu odvozování autority z absolutního bodu kdesi mimo stát a společnost.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1. Je ještě udržitelný koncept státní suverenity v současné Evropské unii?

Závěr

Habilitační práce Vojtěcha Bellinga „Zrození suveréna. Pojem suverenity a jeho kritika v novověké politické a právní filosofii“ *splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Politologie.

Praha, dne 13. listopadu 2015